

Y Torah ysgrifenedig a llafar

Nid credoau ffurfiol nac awdurdod sefydliadol canolog yw prif bwyslais Iddewiaeth ond, yn hytrach, y Torah. Mae ehangder y term yma ynddo'i hun yn dynodi hyblygrwydd ac egni'r grefydd. Yr hyn sy'n hollbwysig yw'r cyfarwyddyd y credir fod Duw wedi ei roi ar gyfer byw bywyd Iddewig, a'r cyfarwyddyd hwn, ynghyd â'i holl bostibiliadau ar gyfer yr amgylchiadau amrywiol a chyfnewidiol y caiff yr Iddewon eu hunain yn byw ynddyn nhw, yw'r peth mae'n rhaid ei drosglwyddo. Rydym wedi nodi'r gair *masorab* ('traddodiad') i ddisgrifio testun y Beibl Hebraeg, fel y cafodd ei gopio'n ofalus. Rydym wedi dysgu'r gair *midrash* am yr esboniadau ysgrifenedig ar y testun beiblaidd. Ystyr midrash, o darddiad Hebraeg sy'n golygu 'chwilio' neu 'durio', yw archwilio'r ysgrifur i ddarganfod ei ystyr llawn. Nid damwain mo'r ffaith fod yr holl enwau ar glasuron llenyddiaeth Iddewig yn gysylltiedig â'r geiriau Hebraeg neu Aramaeg am ddysgu, hynny yw, â'r hyn mae'r naill berson yn ei ddysgu gan y llall, sy'n arwain yn ôl yn y pen draw at Dduw. Heblaw am midrash, mae gennym *mishnah*, o wraidd sy'n golygu 'ailadrodd' ac, yn dilyn hynny, 'dysgu', *talmud*, o'r ferf 'dysgu', a *gemara*, o'r Hebraeg am 'gwblhau' drwy astudio dro ar ôl tro. *Tannaim* ('athrawon') yw'r enw a roddir i athrawon y Torah cyn bod y Mishnah ysgrifenedig yn bod – er mai 'doethion' oedd yr enw mwy arferol arny'n nhw yn eu hoes eu hunain – ac mae'r rhai sy'n dod ar ôl y Mishnah ysgrifenedig yn cael eu galw'n *Amoraim* ('dehonglwyr').

Y rheswm am hyn oll yw'r argyhoeddiad mai'r hyn a ddatgelwyd ar Fynydd Sinai oedd y Torah, nid yn unig ar ystyr pum llyfr Moses, ond hefyd ar ystyr esboniad manwl o'r deddfau a'r credoau a geir yn y pum llyfr hyn. Dechreuwyd cyfeirio at y cyntaf fel y 'Torah ysgrifenedig' a'r ail fel y 'Torah llafar'. (Ystyr llythrennol y term Hebraeg yw 'Torah ar gof'.) Cafodd y Torah llafar ei lunio a'i drosglwyddo ar gof, gan broffwydi i ddoethion, gan feistri i ddisgyblion, o gyfnod Moses ei hun tan iddo gael ei roi mewn ffurf ysgrifenedig yn y Mishnah, tua 200 OG, ac yn y dogfennau a ddilynodd y Mishnah, yn bennaf oll, y Talmud.

Y bobl allweddol yn y gadwyn

Mynegwyd y gred yma mewn cadwyn ddi-fwlch o draddodiad, gydag Esra (y cyntaf o 'Wŷr y Cynulliad Mawr') tua 444 COG a'r holl athrawon a ddaeth wedyn yn ddolenni ynddi, yn ei ffurf enwocaf yng ngeiriau agoriadol traethawd (*tractate*) a ychwanegwyd at y Mishnah tua 250 OG. Mae'r traethawd yma,

Yn y bennod hon byddwch yn dysgu:

- sut y mynegir cred ac arfer Iddewig yn y Torah ysgrifenedig a llafar
- am drafodaethau manwl Rabbinaid cyfnod yr Ail Deml
- am y crynodebau o'r Torah llafar mewn Codau Cyfreithiol pwysig, yn enwedig y *Shulchan Aruch*.

03

cadwyn traddodiad – y Talmud

Pirke Avot ('Dyweddiadau'r Tadau' neu weithiau 'Moeseg y Tadau'), yn aml yn cael ei argraffu mewn llyfrau gweddi oherwydd fod ei ddysgeidiaeth foesol mor bwysig ac mor glir. Mae'n dechrau gyda'r geiriau:

Derbyniodd Moses y Torah ar Sinai, a'i drosglwyddo i Josua; rhoddodd Josua ef i'r bynafgwyr, yr bynafgwyr i'r profiwydi, a throsglwyddodd y profiwydi ef i Wŷr y Cynulliad Mawr. Dywedodd y rhai dri pheth: Byddwch yn buyllog wrth farui; magwch lawer o ddisgyblion; a gunewch glawdd o gwmpas y Torah. Seimon y Cyfauw oedd un o'r olaf o aelodau'r Cynulliad Mawr. Arferai ddweud, Ar dri pheth y seiliwyd y byd: ar y Torah, ar wasanaeth Duwyfol, ac ar arfer elusengarwch. Derbyniodd Antigonos o Socho'r traddodiad o law Seimon y Cyfauw...

Adnodau lawer yn ddiweddarach, darllenwn:

Derbyniodd Rabban Yochanan, fab Zakkai, y traddodiad gan Hillel a Shammai. Arferai ddweud, Os wyt wedi dysgu llawer o'r Torah, paid â meddwl dy fod yn rhinweddol, oherwydd i'r diben bwn y cefaist dy greu. Roedd gan Rabban Yochanan, fab Zakkai, bum disgybl, sef Rabbi Elieser, fab Hyrcanus, Rabbi Josua, fab Chananya, Rabbi José yr Offeriad, Rabbi Simeon, fab Nathaniel, a Rabbi Elasar, fab Arach. (2: 9-10)

Mae'r rhestr yn cynnwys enwau allweddol yn natlygiad Iddewiaeth Rabbinaidd, neu 'Iddewiaeth y Torah deublyg', yng ngeiriau'r ysgolhaig, Jacob Neusner. Tybir mai'r cymeriad canolog, Yochanan ben Zakkai, oedd ei sylfaenydd. Wedi i'r Rhufeiniaid drechu Jerwsalem, sefydlodd ganolfan yn Yavneh (Jamnia oedd yr enw Groegaidd) yng ngogledd Palesteina ac yno, tua 100 OG, y penderfynwyd pa lyfrau fyddai'n cael eu derbyn fel ysgrifur sanctaidd. Does neb yn gwybod llawer amdano yn bersonol, ond mae'n bwysig oherwydd ei bwylais ar astudio'r Torah.

Amrywiaeth Iddewiaeth yr Ail Deml

Sefydlodd y ddau rabbi gafodd eu henwi o'i flaen ef, Hillel a Shammai, ysgolion ar gyfer astudio'r Torah. Roedd Iddewiaeth yn y ganrif gyntaf OG ymhell o fod yn unifurf, gyda nifer o sectau neu fudiadau gwahanol yn ymfurfio yn y cyfnod hynod greadigol

yma. Yr un a fyddai'n dylanwadu'n fwyaf parhaol ar ddatblygiad Iddewiaeth oedd mudiad y Phariseaid, a Hillel a Shammai oedd dau o'i athrawon cynharaf ac enwocaf. Dechreuodd pobl alw'r athrawon yma yn *rabbi* ('fy meistr', yn yr ystyr 'fy athro'), a dyna darddiad y term 'Iddewiaeth rabbinaidd'. Roedd Hillel a Shammai yn aml yn anghytuno, a chafodd gwahanol farn eu dwy ysgol eu cofnodi'n helaeth. Yn y gyfrol yn y Mishnah (ysgrifau rabbinaidd) yn ymwneud â Bendithion (yn yr Hebraeg, *Berachot*), cawn drafodaeth am drefn y bendithion sydd i'w hadrodd dros bryd bwyd. Yn y gyfrol sy'n ymwneud â dogfennau ysgaru (yn yr Hebraeg, *Gittin*), cawn wahanol ddehongliadau o Deuteronomium 24: 1 sy'n dweud, yng ngeiriau'r Beibl Cymraeg Newydd:

Os bydd dyn wedi cymryd gwraig a'i phriodi, a bithau wedyn heb fod yn ei fodloni am iddo gael rhywbeth anweddus ynddi, yna y mae i ysgrifennu llythyr ysgar iddi...

Mae'r rheswm dros ysgaru yn dibynnu ar ystyr 'rhywbeth anweddus ynddi'. Gan ychwanegu gair neu ddau i wneud yr ystyr yn fwy clir, gallwn gyfieithu'r darn yn y Mishnah fel hyn:

Mae ysgol Shammai yn dweud, Ni chaff dyn ysgaru ei wraig onid yw wedi canfod rhywbeth anweddus ynddi, felly y dywedir, 'Am iddo gael rhywbeth anweddus ynddi'. Ond mae Ysgol Hillel yn dweud, Hyd yn oed pe bai'n coginio'n wael, felly y dywedir 'Am iddo gael rhywbeth anweddus ynddi'. Dywed Rabbi Akiva, 'Hyd yn oed os yw wedi dod o hyd i rywun harddach na hi, felly y dywedir'

Roedd dilynwy'r Shammai yn credu mai dim ond ar sail perthynas rywiol y tu allan i briodas y gellid caniatáu ysgariad, rhai Hillel yn credu y gellid ysgaru am resymau llawer llai difrifol, a dilynwy'r Akiva yn credu y gellid am unrhyw reswm o gwbl. Dydy'r Mishnah ddim yn cynnig barn derfynol, ond mae'n amlwg fod rabbinaid diweddarach wedi cynghori yn erbyn ysgaru, fel y gwelwn yn y Talmud (trafodaeth o'r Mishnah), er enghraifft: 'Os bydd dyn yn ysgaru ei wraig gyntaf, bydd hyd yn oed yr allor yn wylo dagrau' (Gittin 90b).

Yn dilyn Hillel a Yohanan, Akiva yw trydydd aelod y triawd o rabbinaid a ddatblygodd draddodiadau cyfreithiol Iddewiaeth i gynhyrchu'r Mishnah, ac iddo ef y priodolir y casgliad o rai o'r dyweddiadau sydd ynddo. Bu farw'n ferthyr wedi Gwrthryfel Bar Cochba yn erbyn Rhufain tua 135 OG.